

אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבך

פרק זה מספר את האחרונה שבפעולותיו של אברהם אבינו. אמנם כל הפרק כולו מתאר את פעולת ה' "המקרה" לפני ואדם את הדרוש לו. אבל אין פעולת ה' כאן אלא על פי השתלשלותו ועשייתם של בני אדם. כי אין ברכת ה' שרדיה אלא על מעשה בני אדם.

אברהם הוא הפותח בפרשה, הוא הקורא לעבדו זקן ביתו, הוא הדרוש, המוחר, האוסר ומגביל — המשביע, בזה גמר את שלי. בשוב השליח הנאמן מדרך שוב אין אנו שומעים את אברהם המקבל את דברי השליח — כי אם אל יצחק פונה העבד, ליצחק מספר הוא "את כל הדברים אשר עשה" — דרך האבות הראשון פינה מקומו לזר השני.

ואולם בשלילות זו של אברהם יש לשאול שאלה. מה דברי אברהם, אל העבד:

כִּי רַב
וְאֶשְׁפִּיעָה בְּיִי

אֵלַי תִּשְׁמָע וְאֵלַי תִּאֲמָר

אֲשֶׁר לֹא-תִקַּח אִשָּׁה לְבִנִי

מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי

אֲשֶׁר אֲנִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבְּךָ

כִּי אֶל-אֶרְצִי וְאֶל-מִלְכֵי תִלְךָ

וְלִקְחָתָהּ אִשָּׁה לְבִנִי לְיִצְחָק

כִּי רַב

והקשה אברהם אל — וכמהו רבים מפרשנינו:

למה צוה אברהם שלא יקח אשה מבנות הכנעני דאם מפני שהיו עובדי עבודה זרה, גם בעבר הנהגו היו כן, ומה הנהגה בקמתו? והנה: אם יצחק צוה לעקב כן, היה מפני המסור שראה שזרעו מורח רוח לו ולרבהק ולא נוסה בזה אברהם, ומדוע הרהיק בנות כנען ולא הרהיק בנות בחוהל ונחור שזרעו רעים וחשאים מצד אמונותיהם כאנשי כנען, כל שכן שאמר "אשר אנכי יושב בקרבו" — ורשונה חז"ל על ענר אשכול וממנו והם היו אנשים טובים ובעלי בריהו, ולמה אסרם?

1 עיין דברי חסדא ברכות ובראשית רבה בענינו ולפרשת נח עמ' 69—70.

ספור 1:

שימכר אף על פי שאינו גאון לאיש נכבד למכור מאחרותו, כמו שהעיר נבות (מל"א כא א): "ולקחה לי מהי מהחרי את נחלת אבותי ק"י."

[א] מהי השוכה הרמב"ן לשאלה הנ"ל?

[ב] יש עונים מהרר השואה עם בראשית ג, ד. מהי השוכה?

[ג] לשם מה נעזרים המפורשים במסופר במל"א כא?

[ד] הנהגה לענות לשאלת "פענת רוא" דלעיל גם בדרך אחרת?

(3) חוקר בו זמנו מנפד להמן¹ מכאן את פרטי פרקנו בהסתמך על סעיפים 46—47 של החוק החתי (חוק שנהגלה רק במאה שליט) הקובע, שפטי המלך מן עבודות המוטלות כחובה על בעלי קרקעות חובתו רק על קונה קרקעות, אם רוכש הוא מידי הקונה את קרקעותיו בשלמותו. אך אם יקנה רק חלק מקרקעותיו, השאינה החובות, השלמותו למלך על שבתו של המוכר.² ולפי זה גם בפסוק יא אין הוראת "נהג" נתינה במתנה אלא מכירה גמולה. ועוד להבנת פרקנו מוסרף המוכר: בשטרי המכר החתיים של קרקעות נרשם המדי גם המספר המדויק של העצים הגדלים בשטח הקרקע הנמכרת.

מה הם הפסוקים בפרקנו המתפרשים יפה ע"י הקבלה זו לחוק החתי?

1 Manfred R. Lehman: *Abraham's Purchase of Machpelah and Hittite Law*. (Bulletin of the American Schools of Oriental Research, ed. Albright 1953, February).
2 וזו לשון החוק (בתרגום לאנגלי):

\$46. If in a village anyone holds fields under seccage as inheritance — if the fields have all been given to him, he shall render the services; if the fields have been given to him only to a small part, he shall not render the services ...

\$47. If anyone buys all the fields of a craftsman, they shall ask the king, and he shall render those services which the king orders. If there remain fields in the hand of the man from whom he buys, he shall not render the services. (Priehard: *Ancient Near Eastern Texts*, 1955, Princeton p. 189.)

חיי שרה — אשר לא תקח אשה לבני מבנות הנכעני אשר אנכי יושב בקרב

ותשובת שאלתו תלוייה בפירוש מלת "מולדתה". רש"י (כד, ז) פירש אותה באותו שימוש שאנו משתמשים בו כיום: מקום היוולדו.

"מבית אבי": מחרו.

"ומאין מולדתה": מאור פשוט.

אבל הרמב"ן מביא שתי אפשרויות (אם כי אין הוא מסכים לזיהוי של מולדת עם אור כשדים). האחת כנ"ל, שהכוונה למקום, והשנייה, שהכוונה למשפחה. ואינו מבריע בין שתיהן. ונראה שיש לפרש בפירוש ראשון, מבני שנראה מחרו ניסיון של העבד — שלא נשלח לכותבת מסוימת, למשפחה מסוימת, אלא למקום, ולכן ערך מבחוץ בנות המקום.

השאלה העיקרית היא איפוא לא "מפני מה שלחו אברהם לשם לקחת אשה?", אלא כהציה הראשון של שאלת אברהם: "מפני מה צויה אברהם שלא יקח מבנות הנכעני". שד"ל חושב שהיתה זו דאגה פוליטית, שהרריכה מנחתו של אברהם אבינו:

שם היה מחמתו בדם, שוב לא יתכן לישראל להוריש הנכעני מארץ, אחרי היותם אחים כמו שלא יתנו מלחמה במאב, עמון ואדום.

ואולם נימוק פוליטי זה קשה לקבלו — הרי הארץ הובטחה לאברהם ולזרעו מאת ה', וכן נאמר המבולות, וכן נאמר לו באזהרה דור ישונו הנה, וכן נאמר לו שלא תניע הארץ לבני עד כי "שלים עון האמורי". אך לא נאמר לו דבר על כיבוש בקרב, על התגוררות מלחמה עם יושבי הארץ, וכאשר שאל אברהם (טו, ז): "כמה אדע כי אירשנה?", לא נאמר לו באיזו דרך ובאלו אמצעים יירשנה.

והיתכן אשר המאמין הגדול אברהם יבקש השבונות הרבה במקום שיש הבטחה וברית? עד יש לומר: אילו חשב השבונות פוליטיים, הן דווקא היה משיא לבנו את מבנות הנכעני וכדוד של התחתנות וירשה היה מתחיל לירש את הארץ. ונראה לנו שדחיה זו של בנות הנכעני, אותה דחייה שמצאנה גם ביצחק בבואו לחשיא את יעקב, יש לחפש לה טעם בכיוון אחר, בהלך מחשבה יותר אברהמי. גם אברהם עצמו מדגיש שהבדל כאמנות ודעות אינו נימוק לכך, שהרי פסוק מלא אומר:

והשם
כדב
בְּעֵינֵי הַנֶּחֱרָר לִשְׁבוֹ אֲבוֹתֵיכֶם מִשְׁעוֹלָם
תָּרַח אֲבִי אֲבִיְהֵרָם וְאֲבִי נָחֹר
וּבְעֵינֵי אֲלֵהִים אֲחֵרִים.

כנראה שהיה איפוא ההבדל שבין הנכעני לבין אדם נהרים הבדל בשטח אחר. בכיוון זה עונה לשאלתו הר"ן בדרשותיו:

חיי שרה — אשר לא תקח אשה לבני מבנות הנכעני אשר אנכי יושב בקרב

רק בודדים מן הפרשנים מגיזים את הציה הראשון של השאלה: "למה צויה אברהם שלא יקח אשה מבנות הנכעני?" ועוסקים במחוץ תשובה להציה השני של השאלה: "למה לא תרחיק בנות בתואל ונחור?" בשאלה זו עוסק המדרש הגדול:

"כי אל ארצי ואל מולדתי תלך": והלא כולם עובדי עבודה זרה, וכהניג (יהושע כה, ב): "בעבר הנהר ישבו אבותיכם מחר אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים" — ואברהם יצא מהם?¹

אלא אמר אברהם: הוואל ואני מניח — איני ממשפחתי ומבית אבי, שונו קורם לכל, ולא עוד אלא שונו קרובי תשובה.

מבאן אמרו: לעלם הוא דעמו של אדם קרובה לקרוביו, ואם יש לו [קרובים] עשה כשבתו, וכן הוא אמר (ישעיה נח, ז): "יבשרך אל תעלה".

והנה בודאי מוצאים אנו בתורה שקרובי אדם קרובים בהלואה ובצדקה ובמקלות חסדים לשאר בני אדם. אך האמנם יש להשוות גזר לאותם דברים? ולמעלה מזה — האם רצתה התורה בהחזקת הקשר ובהידוק הקשר בין אברהם לבין משפחתו ובני משפחתו? ואין תצויי של "לך לו מארצך וממולדתך וסביב אביך" מורה, שרצה ה' אלהיו של אברהם בנייתו הקשר הזה? ואל יעלה על הדעת שרצה אברהם בבני משפחתו משום שרצה לשמור על "טהרת הגזע" — אין לך רעיון זה מזה לתורתנו וליהדותנו. וכבר אותו פסוק מההשע המובא במדרש לעיל מוכיח, שלא היה אברהם אבינו בן לזרע מוכרח ירא אלהים, להיפך, היה בנו של תרח ואחיו של נחור ורק הוא הנשאר עבדי עבודה זרה, ולא בא אברהם לבחור ליצחק בת מגזע טהור ולא היה אברהם אבינו אבי של "גזע", וכמו שפסק הרמב"ם להלכה, שאברהם — אב לזרע הנשרים ההלכים בורכני ואב להלמדיי, והם — כל גר שנתגייר, לפיכך יש לך [גבר, שבא מאמה אחרת] לומר: "אלהינו ואלהי אבותינו", שאברהם עליו השלום הוא אביך.²

ואולם טענה עוד יותר חזקה יש להביא נגד דעתו של המדרש הגדול והדומים לו, והיא: האמנם צויה אברהם אבינו שילך העבד אל משפחתו ושביא אשה מבית אבינו. האם כך כחוב בדברי אברהם? והלא לא נאמר שם אלא:

כד
פִּי אֶל-אֶרְצִי וְאֶל-מִלְדָּתִי תֵּלֵךְ
וְלִקְחָתָהּ אִשָּׁה לְבִנִּי לְיִצְחָק.

¹ במכתב לגר צדק עובדיה מבגד, ששאלו אם יש לו לומר בתפילה "אלהינו ואלהי אבותינו", שהרי אנו בן אברהם ולא מגזעו. אברהמי.

חיי שרת—אשר לא תקח אשה לבני מבתו הנכעז אשר אנכי יושב בקרבו

יהא לו מנע אתם ויהיה בר בארץ זרה חרעו דבר אין לו עם יושבי הארץ, עם שהם מכבדים אותו, ואף בקבולותם אינו רוצה לקבור את אשתו, ואף מבנותיהם לא יקח לבניו, ולפיכך נקרא שמו אברהם העברי, שכל העולם מעבר אחד והוא מעבר שני.

שאלות לעיון ולהעמקה

(1) השווה:

דברי אברהם לעבדו (כד, ד):

כי אל ארצו ואל מולדתו תלך

עם דברי העבד לכתואל ולבני ביתו במוסרו דברי אברהם (כד, לה):

אם לא אל בית אבי תלך

ו"א ב"ע:

"אל ארצו": זאת חרף, שדר שם, ואל מולדתו": אור כשרים.

רש"ב"ם:

"אל ארצו": ולא לאותם שאינם קרובי אלא "מולדתו" שכארצי חלף.

רמב"ן:

והנכון שהיה טעם אל ארצי ואל מולדתי—ארצי ומשפחתי, כי גם בארצי ארצי לא יחפון, רק במשפחתי. וכן (כד, ז): "ולקחת אשה לבני משמי", וכן (כד, ט): "ולקחת אשה לבני משפחתי ומבית אבי". ואחר (שם, מא): "כי תבוא אל משפחתי" או שהיה העבד אומר: כן לכבודם, שישמעו לו.

עקדת יצחק:

כי העבד כיוש לזם בכל מה שאמר: "משפחתי ומבית אבי", כי הנה אברהם לא הוכיר לו אב ומשפחה כלל, רק ארצו ומולדתו... מה שזכר העבד בדבריו, כי אם "אל בית אבי חלף" מה שלא זכר זה אברהם בצוואתו כלל, הצריך להוסיף זה, לפי מה שנתחדש לו ההזדמנות הנפלאה מהיות העלמה הזינאת ממשפחתו, כי דאח שיאות מאתו, שיבינו ממנו, שלא הולידו אברהם מבנות עם ארצו לחיטו מואס בו [נעם הנכעז] מיתר העמים, אלא רק כדי לחזור על משפחתו ומבית אבי ראשונה, כמשפט המעולים, ולזה היה מה שזכר המיד "משפחה" ו"בית אבי" ולא אמר "ארצי ומולדתו" כאשר אמר אדוניו.

[א] מה ההבדל בין חפשותיהם של הפרשנים? (סדרם לקבוצות) (שים לב לפירושים השונים של מלך "מולדתו").

חיי שרת—אשר לא תקח אשה לבני מבתו הנכעז אשר אנכי יושב בקרבו

המצווה והעברות אשר בתורה הם על שתי פנים: מהם שיעשו רשם בנור ובנפש, במידות ובמעשים, ומהם שיעשו רשם בלבד באמונה. והנה אותם שיעשו רשם בנור ובנפש הם אשר יעשו רשום אל תבנים תמשלהשלים מהם, כשאהו ונקמה ואמונה, והיומה והיכלות ודומיהן, שהן יעשו רשם בנפש מהצד שהן עברות, ובגוף, לפי שהמדידת יפעלו בליחות, כמו שכליות יעשו רשם בנפש וכן רוחות, כמו כאשר יהיה דם הלב רוחות יהיה האדם כעסו, כן מי שיעש דם לב רוחות, הנה אם כן אותן המדידות יחייבו המונס הנפשיים, ולזה יימשר ענינים לבנים, וזה ר"ע אנשי בגין.

אמנם הדברים העושים רשם בנפש בלבד הם האמונות, עם היותן כוזבות ורעות, לא יתפשו בבנים, ולזה לכן וכתואל עם היותם עובדי עבודת כוכבים לא היה מותר שיעבור רשומם לבניהם, ולכן כתר אברהם והחזיק בנות הנכעזים.

אם נסיר מעל דבריו את הלבוש הקודם, את השקפותיו המדעיות בביאולוגיה ובהלכות תורשה תמושתות על מדע זמנו, נביד שכוזבתו לומר: לא אמונות ודעות של משפחת האשה העמידה להיות אם תאומה—הן המסכנות את האומה כולה (אם בדרך של העברה תורשתית, אם בדרך של לקח וחיתוך), אלא המעשים היעיים.

והנה לא אחת מנגה התורה את אנשי כנען לא כעובדי עבודה זרה בלבד (ובזה באמת אין יתרון לאומה אחרת עליהם), אלא כעושי התעבבות. הלא באותו פרק שבו אוסרת על לבו התורה את כל התעבבות המיניות למיניהן, שבו הוא מתנה את כל קיומנו בשמירת החוקים של טוהר מיני (ראשר יעשה אותם האדם וחי בהם) שם היא פורחת:

וְיָקֻם פְּעֻשֶׁה אִרְץ-מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִשְׁכְּנֶנָּם-בָּהּ לֹא תִפְשֶׂה
וְכַמְעֵשֶׂה אֶרֶץ-כְּנָעַן אֲשֶׁר אֵץ מִבְּיָא אֶתְכֶם שָׁמָּה לֹא תִפְשֶׂה
וְכַתְּמִיתֶם לֹא תִלְכֶּה.

ופירשו רש"י על פי "תורת כהנים":

"כמעשה ארץ מצרים": מיד שמעשיהם של מצרים ושל כנענים מקלקלים מכל האומה.

"אשר אץ מביא אתכם שמה": מיד שאותן עממין שכבשו ישראל מקלקלים מכולם.

והרב ש. ר. הירש מוסיף לכך טעם נוסף:

"מבנות הנכעז אשר אנכי יושב בקרבי": השפעת אשה נכעזת על בני תבול פי כמה, מאחר שאין יושב בקרבי, ולא רק ואשה, אלא משפחתה, קרוביה, וידידה כולם יחד, ישפיעו על בני.

הנה לפי דעתנו אם יקח יצחק מבנות ארצו, בהכרח שייטמע הוא ובניו ביניהם, ואילו אם יקח אשה ממרוקקים, בהכרח שתיטמע היא בבית אברהם ותהיה כאחת מהם. והן לשים זה הוצא אברהם מארצו, ממולדתו ומבית אביו, שלא